

א. שלושה סוגי קל וחומר

'בדורותיו'. א"ר יוחנן: **'בדורותיו' ולא בדורות אחרים.** ור"ל אמר: **'בדורותיו' וכל שכן בדורות אחרים.** אמר ר' חנינה משל דריו"ח למה הדבר דומה לחבית של יין שהיתה מונחת במרתף של חומץ. במקומה ריחה נודף, שלא במקומה אין ריחה נודף. א"ר אושעיא: משל דר"ל למה הדבר דומה, לצלוחית של פליטון שהיתה מונחת במקום הטינופת. במקומה ריחה נודף, וכל שכן במקום הבוסס.

(סנהדרין, קח ע"א)

'בדור הזה'. ר' יוחנן אמר: **בדור הזה ולא בדורו של אברהם, יצחק ויעקב.** ר' שמעון¹ אומר: **אם בדור שכולו חייב נמצא צדיק, אלו היה בדור שכולו צדיק על אחת כמה וכמה.** (מדרש הגדול, פרשת נח)

'אלה תולדות [נח נח איש צדיק תמים היה בדורותיו]'. מהו 'בדורותיו'? יש דורשין לשבח, ויש דורשין לגנאי. צדיק 'בדורותיו' ולא בדורות אחרים. משל למה הדבר דומה, אם יתן אדם סלע של כסף בתוך [מאה] סלעים של נחשת, אותה של כסף נראית נאה, כך היה נח נראה צדיק בדור המבול. יש דורשין אותו לשבח. כיצד? לנערה שהיתה שרויה בשוק של זונות והיתה כשרה, אלו היתה בשוק הכשרות על אחת כמה וכמה. משל לחבית של אפרסמון שהיתה נתונה בקבר והייתה ריחה טוב, אילו היתה בבית על אחת כמה וכמה. (מדרש תנחומא (בבב) פרשת נח סימן ו)

מחלוקת ריו"ח ור"ל. הדברים שמתוארים במדרשים הללו ידועים, והם מופיעים (בנוסח האחרון) גם ברש"י בתחילת הפרשה. ייתכן שהמחלוקת בין ר' יוחנן (=ריו"ח) ור"ל לקיש (=ר"ל) נסובה סביב השאלה האם להעריך אדם כפי מה שהוא, או כפי מה שהיה יכול להיות. ר' יוחנן בוחן את הדברים לפי מה שנוח יכול היה להיות: אם בדור חייב הוא הצליח להיות צדיק, ברור שבדור צדיק הוא יצליח יותר. ר"ל, לעומתו, בוחן את מצבו העכשווי של נוח: מצבו זה נחשב כצדקות ביחס לדור הנוכחי, אולם בדור צדיק לא ייחשב מצב כזה כמעלה גדולה.

ניתן כמובן להציע גם פירושים נוספים למחלוקת. למשל, ייתכן שר"ל טוען שלא רק שמצבו הנוכחי של נוח לא ייחשב כמעלה בעולם צדיק יותר, אלא ישנה בדבריו גם הערכה שנוח עצמו לא יוכל לטפס למעלה גבוהה יותר, גם בעולם צדיק יותר. הבנת המחלוקת בהחלט רלוונטית לגיבוש אופני הערכה לאנשים ולפעולות שנעשות על רקע מסויים, וליכולת לצפות מה יעשו בנסיבות אחרות (ישנן השלכות גם לעניין לימוד זכות, ועוד). גם המשלים השונים שמובאים במדרשים אלו זוקקים עיון. אולם אנו כאן נתמקד בעיקר בהיבט הלוגי של הטיעונים.

האם ריו"ח משתמש בקו"ח. לכאורה השיקול של ר' יוחנן לגבי נח הוא סוג של 'קל וחומר': אם בדור חייב נוח הצליח להיות צדיק, קו"ח שבדור צדיק הוא היה נעשה צדיק. לעומת זאת, השיקול של ר"ל יכול להתפרש בכמה אופנים. למשל, לפי הפירוש הראשון שהבאנו למעלה, דעת ר"ל יכולה להיות מובנת כאמירה בלתי תלויה בזו של ריו"ח, ושניהם גם יחד צודקים: ניתן לדרוש לגנאי מבחינה אחת ולשבח מבחינה אחרת. לפי הפירוש השני שהבאנו למעלה, טענת ר"ל יכולה להישמע כפירכא על הקו"ח, או כנימוק לעמדה הפוכה מזו של ריו"ח (כל פירכא על קו"ח היא נימוק אפשרי לדעה ההפוכה).

השאלה האם זוהי פירכא או נימוק נגדי תלויה בשאלה האם ר"ל משוכנע בטיעונו, או רק מעלה אותו כאפשרות. מסתבר שלפי ההבנה שזוהי פירכא אנו למעשה חוזרים לתפיסה ששני הצדדים צודקים: יש סברא לכאן וסברא לכאן, ועל כן ניתן לדרוש זאת הן לגנאי והן לשבח.

הקו"ח הרגיל משלושה נתונים. מהו אופיו של הקו"ח של ריו"ח? זה אינו הקו"ח הרגיל בש"ס, שכן בקו"ח הרגיל, שהוא אחת מי"ג המידות שהתורה נדרשת בהן (ר' חיים הירשנזון, בספרו **בירורי המידות** מכנה אותו: קו"ח 'מידותי')², ישנם שלושה נתונים, והקו"ח גוזר מהם הלכה רביעית. ואילו כאן ישנו רק נתון אחד (נוח היה צדיק בדורותיו), ואנו קובעים באמצעותו מסקנה (בדורו של אברהם נח ודאי היה צדיק).

כדי לחדד זאת נביא דוגמא של קו"ח 'מידותי'. במשנה ב"ק כד ע"א לומדים חיוב תשלום על נזקי קרן (שור שהזיק בקרן, כלומר בכוונה) בחצר הניזק (=חצ"ה), מחיוב נזקי שן ורגל (=שו"ר). בלימוד הזה ישנם שלושה נתונים הלכתיים (לצורך הפשטות אנו מתעלמים כאן מסכום החיוב):

¹ נראה שהכוונה היא לר"ש בן לקיש, תלמיד-חבר ובר פלוגתא של ריו"ח (ראה תורה שלמה כאן אות קלח).
² יש חוקרים שטוענים שקו"ח זה הוא תוספת מאוחרת שכלל אינה קו"ח 'אמיתי' (למשל, אדולף שוורץ, בספרו **קל וחומר**).

נזקי קרן ברה"ר מחייבים בתשלום. נזקי שו"ר ברה"ר פטורים מתשלום. נזקי שו"ר בחצ"ה מחייבים בתשלום. מכאן אנו מסיקים בקו"ח את המסקנה: נזקי קרן בחצ"ה מחייבים בתשלום. כפי שעולה מן המשנה ניתן לעשות זאת בשתי צורות שונות: 1. ומה שו"ר שפטורים ברה"ר חייבים בחצ"ה, קרן שחייבת ברה"ר - כל שכן שחייבת בחצ"ה. 2. ומה רה"ר ששו"ר פטורים בה - קרן חייבת בה, חצ"ה ששו"ר חייבים בה - כל שכן שקרן חייבת בה. בשתי הצורות אנו נזקקים לשלושת הנתונים כדי לגזור את המסקנה. אולם אלו הם שני שיקולים שונים. בשיקול הראשון אנו משתמשים בהנחה שקרן חמורה משו"ר. ואילו בשיקול השני אנו משתמשים בהנחה שונה: שחצ"ה חמורה מרה"ר.³

קו"ח מסוג 'בכלל מאתים מנה'. על פניו נראה שהקו"ח של ריו"ח הוא מה שמכונה אצל בעלי הכללים: קו"ח של 'בכלל מאתים מנה'.⁴ לדוגמא, אנו לומדים שאסור לאדם לבוא על אחותו בת אביו ובת אמו, בקו"ח מהאיסור לבוא על אחותו בת אביו או בת אמו. הקו"ח כאן מבוסס על העובדה שאחותו בת אביו ובת אמו, היא גם בפרט אחותו בת אביו. ולכן כל דין שחל על אחותו בת אביו, בודאי יחול גם על אחותו בת אביו ואמו. אם בקו"ח 'מידותי' אנו מניחים שהלמד חמור מן המלמד, הרי כאן ההנחה הבסיסית של הקו"ח הזו אינה שהלמד חמור מהמלמד, אלא שהוא כלול בו בפועל. בנוסח אחר נאמר כך: מי שבא על אחותו בת אביו ואמו עובר איסור של ביאה על בת אביו. לעומת זאת, החיוב לשלם על נזקי קרן בחצ"ה אינו מכוח החיוב לשלם על שו"ר שם או על קרן ברה"ר. זהו חיוב חדש, שאנו מוכיחים את קיומו מתוך החיוב של שו"ר בדרך של קו"ח. אם כן, הקו"ח הרגיל מבוסס על הגיון לא הכרחי, 'מידותי', אולם קו"ח של 'בכלל מאתים מנה' הוא קו"ח שהגיונו הכרחי. הקו"ח ההגיוני מניח הנחה אחת, ולא שלוש כמו הקו"ח ה'מידותי', והמסקנה כלולה בהנחה האחת הזו. ברור שלא ניתן לפרוך את הקו"ח ההגיוני, שהרי שום טיעון לא יוכל להראות שבת אביו ואמו אינה בת אביו. הקו"ח ה'מידותי', לעומתו, מניח שלוש הנחות, שהמסקנה אינה כלולה באף אחת מהן, וגם לא בכלן יחד. היא נלמדת מהן באמצעות שיקול לא הכרחי, ולא אנליטי. על כן ייתכנו פירוטות שיפילו את השיקול של הקו"ח ה'מידותי'.

הקו"ח של ריו"ח: סוג שלישי. לכאורה מתבקש שהקו"ח של ריו"ח הוא הגיוני ולא 'מידותי'. גם הוא מניח הנחה אחת בלבד, והמסקנה כלולה בתוכה. אולם התמונה אינה כה פשוטה. כפי שראינו, על הקו"ח ההגיוני לא יכולה להיות שום פירכא. פירכא מצביעה על כך שהלמד אינו בהכרח חמור מן המלמד. אולם, כפי שראינו, בקו"ח ההגיוני לא זוהי ההנחה שעומדת ביסודו. הטיעון שבת אביו ואמו היא בפועל גם בת אביו, הוא שיקול אנליטי, ועל כן הכרחי (ראה להלן בחלק ב). לא ייתכנו לגביו שום פירוטות.

לעומת זאת, על הקו"ח של ריו"ח בהחלט תיתכן פירכא. למשל, כפי שראינו למעלה, השיקול של ר"ל עצמו יכול להתפרש כפירכא על הקו"ח של ריו"ח. גם אם לא זו כוונתו של ר"ל, עדיין באופן עקרוני טיעון כזה מהווה אפשרית על הקו"ח. אם כן, הקו"ח של ריו"ח אינו יכול להיות קו"ח של 'בכלל מאתים מנה', שכן יש אפשרות לפרוך אותו. למעשה, התבוננות זוהי בשיקול של ריו"ח מעלה מייד שזה אינו קו"ח של 'בכלל מאתים מנה'. הצדקות שבדור צדיק יותר אינה כלולה בפועל בצדקות שבדור חייב. זהו רק שיקול של חומר וקל, ולא היכללות של ממש. מאידך, הקו"ח של ריו"ח הוא כנראה גם לא קו"ח 'מידותי' רגיל, שכן בבסיסו מונחת הנחה אחת בלבד. המסקנה היא שכנראה זהו קו"ח מסוג שלישי: יש בבסיסו הנחה אחת, אולם הוא אינו שיקול אנליטי, אלא שיקול שניתן לפריכה.

הקו"ח כחלק ממערכת הדרש. בעייה מטרידה שעולה ביחס לסוגי הקו"ח השונים היא: מדוע בכלל הקו"ח נכלל במערכת המידות? לכאורה זהו שיקול הגיוני פשוט, שכל אדם עושה כמותו בהקשרים שונים. הוא אינו קשור דווקא לפרשנות התורה, ואין צורך שהקב"ה ייתן לנו היתר להשתמש בו, או יגלה לנו את סוד השימוש בו.

מעבר לכך, עצם הניסוח של ריו"ח אינו נראה כמו שימוש במידת דרש. הביטוי 'דורשין אותו לשבח', אין פירושו בהכרח 'דרש' במובנו התורני. הכוונה היא לטיעון פרשני, או הערכת. גם הויכוח בין ריו"ח ור"ל (אם בכלל יש כאן ויכוח, ראה לעיל) אינו נראה כמו ויכוח שנוגע לדרכי דרש, אלא ויכוח סברתי-מוסרי שיכול להתנהל בין כל שני בני אדם בכל נושא. השיקול של ריו"ח אינו אנליטי, אולם הוא בהחלט שיקול של סברא אנושית פשוטה.

היה מקום להסביר שרק הקו"ח ה'מידותי' נכלל במערכת המידות. על אף שדי ברור שגם הוא מסוג השיקולים שניתן לעשות ברוב ההקשרים, ישנם בחז"ל כמה שיקולי קו"ח 'מידותי' שנראים באמת הליכים פורמליים גרידא. על כן יש מקום להצריך היתר אלוקי כדי ליישם אותו על התורה. למשל, לעניין ענישה אין רשות ליישם אותו, וההלכה היא שאין עונשין מן הדין (=מכוח קו"ח).⁵

³ לפירוט והשלכות של ההבחנה בין הטיעונים, ראה מיכאל אברהם, 'קל וחומר כסילוגיזם', הגיון ב, 1992.
⁴ ראה, לדוגמה, גינת ורדים, לבעל הפרי מגדים, סי' א, ועוד הרבה. ראה גם במהרש"א מהדו"ב ב"ק מט ע"ב.
⁵ לגבי שאר סוגי הקו"ח יש מחלוקת האם עונשין מן הדין. ראה, למשל, מהרש"א וגינת ורדים הנ"ל, ועוד.

אולם גם פתרון זה אינו פשוט. במקורות חז"ליים רבים גם שיקולים מהסוגים הללו מכונים 'קל וחומר'. הדוגמא לקו"ח שמובאת בברייתת המידות של ר' ישמעאל (תחילת **תורת כהנים**), היא עצמה קו"ח מסוג זה (ואביה ירוק ירק בפניה⁶). הקו"ח במקרא רובם ככולם הם משני הסוגים הללו.⁶ דוגמא בולטת מצויה בסוגיית ב"ק כד ע"א, שם נדון הדין של ידיו לבא מן הדין, שהוא כלל מכללי הקו"ח, ומיישמים אותו גם לגבי סוגים אלו של קו"ח (למעשה הוא נלמד ממקרה כזה).

ב. ריקנותו של האנליטי

דדוקציה, אינדוקציה ואנלוגיה. השאלות שפגשנו בחלק א קשורות לסיווג הלוגי של שיקולי הקו"ח השונים. בלוגיקה מבחינים בין שלושה סוגי היסקים עיקריים: דדוקציה, אינדוקציה ואנלוגיה.

הדדוקציה היא היסק מהכלל אל הפרט, והיא עיקר עניינה של הלוגיקה. לדוגמה:

הנחה א (ההנחה הכוללת, או הגדולה): כל החלונות שקופים.

הנחה ב (ההנחה הפרטית, או הקטנה): אובייקט X הוא חלון.

מסקנה: אובייקט X הוא שקוף.

האינדוקציה היא היסק של הכללה, מן הפרט (או כמה פרטים) אל הכלל:

הנחה א: חלון Y הוא שקוף.

הנחה ב: חלון X גם הוא שקוף.

מסקנה: כל החלונות שקופים.

והאנלוגיה היא היסק מקביל מפרט (או כלל) אחד לפרט (או כלל) אחר.

הנחה א: חלון Y הוא שקוף.

הנחה ב: אובייקט X גם הוא חלון.

מסקנה: אובייקט X הוא שקוף.

ההיסק הראשון הוא הכרחי, כלומר מסקנתו נובעת בהכרח מן ההנחות שבבסיסו. אמנם ההנחות אינן בהכרח אמיתיות, וגם המסקנות לא. ההכרחיות אמורה רק לגבי הנביעה של המסקנה מן ההנחות. שני סוגי ההיסק האחרים הם בעלי אופי שונה.⁷ בשניהם המסקנה אינה נגזרת בהכרח מן ההנחות, אולם קשה לומר שהנביעה שלה מן ההנחות היא שרירותית. יש לנביעה של המסקנה מן ההנחות משקל מסויים של סבירות (שמשתנה לפי העניין), אולם היא אינה הכרחית.

הכרחיות הדדוקציה נובעת מריקנותה. ממה נובעת הכרחיותו של ההיסק הדדוקטיבי? בהיסק כזה המסקנה כבר כלולה מראש בהנחות, שכן אם ידוע לנו שכל החלונות הם שקופים, אזי גם החלון הנדון כאן הוא שקוף. יש כאן שיקול שמניח את המבוקש, ולכן מי שמניח את ההנחות מחוייב לאמץ גם את המסקנה שכלולה בהן.

במינוח קאנטיאני נוכל לומר שההיסק הדדוקטיבי הוא שיקול אנליטי. אין צורך בשום תוספת מעבר למה שכבר כלול בהנחות.⁸ לעומת זאת, בשתי דרכי ההיסק האחרות המסקנה אינה כלולה בהנחות, ולכן הן אינן הכרחיות. האינדוקציה והאנלוגיה הן דרכים להרחבת הידע שלנו, מעבר למה שידוע לנו בתחילת הדיון. הדדוקציה, לעומתן, עניינה הוא ניתוח הידע הקיים, ולא הרחבתו. נסיים את הסקירה הקצרה הזו בערעורו של הפילוסוף האנגלי, סטיוארט מיל, על הדדוקציה. מיל טוען שהדדוקציה היא חסרת ערך, שכן בכדי להסיק את המסקנה עלינו להניח לפחות הנחה כוללת אחת. אולם מניין לנו שהנחה כוללת זו (כל החלונות הם שקופים, בדוגמא הקודמת) היא נכונה? לכאורה זו חייבת להיות תוצאה של אינדוקציה (הכללה על סמך החלונות שראינו). אם כן, תקפותה של מסקנת הטיעון הדדוקטיבי אינה יכולה להיות גבוהה מתקפותה של אינדוקציה.⁹

אופיים של שיקולי הקו"ח. נחזור כעת לדיון על הקו"ח לסוגיו. מקובל אצל כמה ממפרשי המידות להניח שהקו"ח, שלא כשאר המידות, הוא היסק הכרחי, כלומר דדוקטיבי. פירושה של הטענה הזו הוא שמסקנת הקו"ח נובעת בהכרח מהנחותיו, ולמעשה, כפי שראינו, שהיא כלולה בהן.

אולם זוהי טעות. ראשית, מעצם העובדה שניתן לפרוץ קו"ח מוכח שזה אינו היסק הכרחי. ברור שישנו רכיב בקו"ח שאינו אנליטי-דדוקטיבי. ואכן, אם נבחן את השיקול בדדוקציות נוכל מיד לאתר. לשם כך נחזור לדוגמא שהוצגה למעלה בחלק א, בה למדנו בקו"ח את דין קרן בחצ"ה.

הקו"ח ה'מידות' כתהליך דו-שלבי שמבוסס על הכללה. ראינו שם שבשיקול הקו"ח הזה, שהוא קו"ח 'מידותי', היו שלושה נתונים: על נזקי שו"ר ברה"ר פטורים. על נזקי קרן ברה"ר חייבים, וכן

⁶ ראה, למשל, **פסיקתא זוטרתיא** (לקח טוב) שמות פרק ו ד"ה יב) 'וידבר משה'.

⁷ לדעות הראשונים אודות היחס ביניהם, ראה מיכאל אברהם, 'אנלוגיה ואינדוקציה בהלכה', צהר טו, תשסב.

⁸ ראה על כך, מיכאל אברהם, **שתי עגלות וכדור פורח**, בית-אל, ירושלים תשסב, בשער הראשון.

⁹ ראה **מבוא לתורת ההגיון**, הוגו ברגמן, מוסד ביאליק מהדורה שלישית, ירושלים תשלה, פרק רביעי סעיף יט (עמ' 331 והלאה). וכן **שתי עגלות וכדור פורח**, עמ' 255 והלאה, ובהערה 29 שם לגבי טיעוני הנגד של ברגמן.

על נזקי שו"ר בחצ"ה. מתוך הנתונים הללו, בכל אחת משתי הדרכים שהצגנו, ניתן להגיע אל המסקנה בתהליך דו-שלבי: בשלב א' מסיקים מסקנת ביניים כוללת על ידי הכללה של שניים מן הנתונים. בשלב ב' משתמשים בנתון שנוטר יחד עם הכללת הביניים כדי להגיע למסקנה.

נדגים את הדברים דרך האופן הראשון של הקו"ח בדוגמא הנ"ל (ראה בחלק א'). האופן הראשון שהוצג משתמש בשני נתוני רה"ר (קרן חייבת ושו"ר פטורים) כדי להסיק מסקנת ביניים שקרן חמורה משו"ר. לאחר שהסקנו את מסקנת הביניים הזו, משתמשים בנתון השלישי (שבו לא השתמשנו בהכללה), ששו"ר בחצ"ה חייבים, ביחד עם המסקנה הכוללת. הטיעון מתוך שתי ההנחות הללו הוא אכן דדוקציה פשוטה, שבנויה כך:

הנחה א (כוללת): קרן חמורה משו"ר. זוהי מסקנת הביניים.

הנחה ב (פרטית): שו"ר בחצ"ה חייבים. זוהי הנתון השלישי.

מסקנה: קרן בחצ"ה חייבים.

המסקנה עולה בהכרח מההנחות, ועל כן השלב הזה הוא אכן בעל אופי דדוקטיבי (מהכלל לפרט).¹⁰

אולם, כאמור, שלב זה בשיקול של הקו"ח הוא שלב ב'. לפניו נדרש שלב של הכללה (שלב א'). מה טיבו של היסק מכליל כזה? זוהי אינדוקציה. מתוך השוואה בין קרן לבין שו"ר מבחינת דין אחד מסויים (דינם ברה"ר), אנו מסיקים שלכל עניין קרן חמורה משו"ר. הכללה כזו היא אפשרית, אולם בשום אופן לא הכרחית (היא כמובן אינה שרירותית, כפי שראינו לעיל לגבי כל אינדוקציה).

מסקנת הביניים אינה בלועה בשני הנתונים שמהם הוסקה. זהו טיעון מרחיב, ולכן לא הכרחי. אנו רואים כאן בבירור את הערעור של מיל על הדדוקציה. ראינו כיצד הדדוקציה, שמהווה את שלב ב' של הקו"ח בנויה על הנחה כוללת (הנחה א), שהיא עצמה תוצאה של הכללה אינדוקטיבית. אם כן, באופן פורמלי ניתן אולי לראות בקו"ח טיעון דדוקטיבי, אולם כפי שכבר קבע מיל זה אינו טיעון הכרחי. מכיון שהוא כולל שיקול סמוי של הכללה (שמובילה למסקנת הביניים), הקו"ח אינו שיקול הכרחי. ההכללה, היא אשר קובעת את תוקפו הלוגי של הטיעון כולו (חוזק שרשרת הוא כחוזקה של החוליה החלשה ביותר שבה). ההתעלמות מקיומו של שלב כזה נובעת מן העובדה שבניסוח השיקול של הקו"ח קשה להבחין בשלב ההכללה, שכן הוא לא נאמר בפירוש.

ההשלכה העיקרית של העובדה שקיים ברקע שלב כזה היא לגבי הבנת הפירכות (אם הן קיימות). במקרים שמועלית פירכא כנגד הקו"ח, היא תוקפת תמיד את ההכללה שברקע, ולעולם לא את הרכיב הדדוקטיבי שבשיקול (שלב ב'). כאמור, דדוקציה היא היסק הכרחי ולכן היא אינה יכולה להיפרך.

נדגים זאת באמצעות פירכא תיאורטית בדוגמא הנ"ל: מה לקרן שכן משלם חצי נזק (במקום שהוא חייב), תאמר בשו"ר שמשלם נזק שלם. פירכא כזו תוקפת את ההכללה שקרן חמורה תמיד משו"ר (מסקנת הביניים). היא כמובן לא נוגעת באף אחד מן הנתונים ההלכתיים של הקו"ח, וגם לא בדדוקציה הסופית (שלב ב').

אופיים של שני סוגי הקו"ח האחרים. כעת נוכל לבחון את שני הסוגים הנוספים של הקו"ח.

הסוג של 'בכלל מאתיים מנה' מורכב מהנחה אחת, שממנה מוסקת מסקנה. כפי שכבר ראינו, זהו מקרה מובהק של היסק שהמסקנה טמונה במפורש בהנחה (זוהי גם משמעות הביטוי 'בכלל מאתיים מנה'). אם כן, קו"ח כזה הוא טיעון אנליטי, כלומר דדוקציה הכרחית.

לעומת זאת, השיקול של הקו"ח מן הסוג השלישי אמנם מבוסס על הנחה אחת, אולם המסקנה שבו אינה כלולה בהנחה. זוהי גם הסיבה לכך שראינו שניתן לפרוך אותו.¹¹ במה הוא שונה מהקו"ח 'מימדוטי'? דומה כי ההבדל נעוץ בשלב א' של ההיסק. בקו"ח 'מימדוטי' שלב א' הוא הכללה אינדוקטיבית על בסיס שניים מהנתונים. לעומת זאת, בקו"ח הזה טיבו של שלב א' הוא שונה. זו אינה הכללה משני נתונים, שכן אין לנו עוד שני נתונים לצאת מהם. 'מסקנת הביניים' אינה מסקנה מהליך של היסק, אלא סברא עצמאית (לפעמים היא ממש אפריורית).

נראה זאת לגבי הקו"ח של ריו"ח שהובא בחלק א'. ההיסק היה כזה: אם נוח הוא צדיק בדור חייב, אז קו"ח שהוא יהיה צדיק בדור צדיק. ישנו כאן נתון אחד: נוח הוא צדיק בדור חייב. ההנחה הגדולה של הדדוקציה (שלב ב', שכאן הוא הראשון) היא: צידקות בדור צדיק סבירה (או קלה להשגה) יותר מאשר צידקות בדור חייב. זוהי סברא עצמאית שאינה נגזרת מנתונים.

כמובן אין להסיק מכאן שזו טענה הכרחית. ניתן להעלות שיקולי נגד שיפרכו אותה. למשל, כפי שראינו, טיעונו של ר"ל (לפי אחת ההבנות) אומר שניתן שיכולותיו של נוח לא יעמדו לו כדי להגיע למדרגת צדיק גם בדור צדיק, שכן שם נדרש ממנו יותר כדי להיחשב ככזה. זוהי סברא נגדית, שמערערת על תקפותה של סברת ריו"ח, ולכן גם את שיקול הקו"ח כולו.

סיכום ומסקנות. מסקנתנו מחיבור שני חלקי הדיון היא הבאה: קו"ח 'מימדוטי' רגיל בנוי על הנחה כוללת שיוצאת מהכללה. קו"ח מהסוג השלישי בנוי על הנחה כוללת שיוצאת מסברא. בשני סוגים

¹⁰ הנחת המבוקש יותר סמויה בטיעון מהטיפוס הזה מאשר בטיעון הדוגמא לגבי החלונות, אולם קל לראות שהיא קיימת באופן עקיף גם בטיעון כזה.

¹¹ מקרה זה מדגים היטב מדוע טיעונו של ברגמן שם אינם נכונים.

אלו אמנם יש הגיון, אולם הם אינם היסקים הכרחיים, ולכן הם ניתנים להפרכה. הפירכא בשני המקרים מתייחסת תמיד להנחה הכוללת. לעומתם, הסוג 'בכלל מאתים מנה' הוא היסק דדוקטיבי-הכרחי, ולכן זהו קו"ח שכלל לא ניתן להפרכה.

קו"ח 'מידותי רגיל כנראה מהווה חלק ממערכת המידות. לעומתו, סביר שקו"ח של 'בכלל מאתים מנה' אינו נכלל במערכת המידות, שכן קשה להניח שיש צורך להיתר או גילוי מסיני כדי לעשות היסק דדוקטיבי. הקו"ח מן הסוג השלישי גם הוא נראה שיקול פרשני רגיל, שבשכמותו אנו משתמשים בכמה הקשרים, ומסתבר שגם לזה אין לנו צורך בהיתר מ'גבוה'. העובדה שבכל זאת מתייחסים אליו כחלק ממערכת המידות (ראה לעיל) מצביעה על כך שכל מידת הקו"ח היא חריגה. אין כאן היסק מיוחד שהתחדש בסיני, אלא עיצוב של צורת חשיבה אנושית רגילה, תוך הוספת סייגים מסויימים (שאינן עונשים מכוחה, דין 'דיו' וכדו'). אנו נשוב לנקודה זו בעז"ה בשבועות הבאים.